

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.3.1.27>

ROZGRANICZENIA SPOŁECZNO-POLITYCZNE W WYBORACH SAMORZĄDOWYCH

Oleksandr Zubchenko*kandydat nauk socjologicznych, docent Katedry Filozofii i Socjologii**Mariupolskiego Uniwersytetu Państwowego (Mariupol, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0001-6748-3981

e-mail: zubchenko2016@online.ua

Adnotacja. Artykuł poświęcono czynnikom różnicowania preferencji wyborczych obywateli w wyborach samorządowych. Analizując wyniki sondaży i statystyki wyborcze, autor dochodzi do wniosku o istnieniu czterech rodzajów rozgraniczeń społeczno-politycznych – społeczno-zawodowych, społeczno-klasowych, osadniczych i przestrzennych. Podziały te są określane przez ogólnokrajowe procesy polityczne i wyznaczają granice docelowych odbiorców różnych podmiotów wyborczych. W artykule zidentyfikowano wskaźniki empiryczne do weryfikacji podejścia socjologicznego – kategoria społeczno-zawodowa („białe” i „niebieskie” kołnierzyki) lub grupa zatrudnienia (pracujący i niepracujący), typ miejscowości (duże, małe miasta, osiedla i wioski), lokalizacja w regionalnej przestrzeni politycznej (centrum, półprowincja i prowincja). Autor udowodnił, że zachowania wyborcze przedstawicieli różnych grup społecznych zmieniają się z wyborów na wybory, w szczególności największe różnice odnotowano między populacją pracującą a niepracującą. Podziały osadnicze i przestrzenne związane są z odmiennością polityki regionalnej, możliwościami swobodnej komunikacji elektoralskiej oraz obecnością potężnych lokalnych ugrupowań finansowo-przemysłowych. Klasyczne „kliważe” pokazały się jasno jesienią 2020 r. – najbardziej niebezpieczna część populacji aktywnie wspierała Opozycyjną Platformę – Za Życie, a samoidentyfikowana klasa średnia głosowała na „Śług Ludu”.

Słowa kluczowe: podział społeczno-polityczny, zachowanie elektoralne, podział społeczno-zawodowy, podział społeczno-klasowy, podział przestrzenny, innowacje polityczne.

SOCIO-POLITICAL CLEAVAGES IN LOCAL ELECTIONS

Oleksandr Zubchenko*Candidate of Sciences in Sociology,**Associate Professor at the Department of Philosophy and Sociology**Mariupol State University (Mariupol, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0001-6748-3981

e-mail: zubchenko2016@online.ua

Abstract. The article is devoted to the factors of differentiation of electoral preferences of citizens in local elections. Analyzing the results of polls and election statistics, the author concludes that there are four types of socio-political distinctions – socio-professional, socio-class, settlement and spatial.

These divisions are determined by national political processes and delineate the boundaries of the target audiences of different constituencies.

The article identifies empirical indicators for verification of the sociological approach – socio-professional category (“white” and “blue” cells) or employment group (employed and unemployed), type of settlement (large, small towns, villages and hamlets), localization in regional political space (center, semi-periphery and periphery).

The author proves that the electoral behavior of representatives of different social groups is transformed from election to election, in particular, the biggest differences are observed between the working and non-working population.

Settlement and spatial divisions are associated with the diversity of regional politics, opportunities for free electoral communication, and the presence of powerful local financial and industrial groups. The classic “cleavages” became clear in the fall of 2020 – the poorest part of the population actively supported the OPZZh, and the self-identified middle class voted for the “Servants of the People”.

Key words: socio-political distinctions, electoral behavior, socio-professional split, socio-class split, spatial split, political innovations.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РОЗМЕЖУВАННЯ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ

Олександр Зубченко*кандидат соціологічних наук,**доцент кафедри філософії та соціології**Маріупольського державного університету (Маріуполь, Україна)*

ORCID ID: 0000-0001-6748-3981

e-mail: zubchenko2016@online.ua

Анотація. Стаття присвячена чинникам диференціації електоральних preferenцій громадян на місцевих виборах. Аналізуючи результати опитувань та виборчу статистику, автор доходить висновку про існування чотирьох типів соціально-політичних розмежувань – соціально-професійного, соціально-класового, поселенського

та просторового. Дані розколи визначаються загальнонаціональними політичними процесами та окреслюють межі цільових аудиторій різних електоральних суб'єктів. У статті визначені емпіричні індикатори для верифікації соціологічного підходу – соціально-професійна категорія («білі» та «сині» комірці) або група за зайнятістю (працюючі та непрацюючі), тип населеного пункту (великі, малі міста, селища та села), локалізація у регіональному політичному просторі (центр, напівпериферія та периферія). Автором доведено, що електоральна поведінка представників різних соціальних груп трансформується від виборів до виборів, зокрема, найбільші відмінності помітні між працюючим та непрацюючим населенням. Поселенський та просторовий розколи пов'язані з різномірністю регіонального політикуму, можливостями для вільної електоральної комунікації та присутністю потужних локальних фінансово-промислових угруповань. Класичні «кліважі» яскраво проявились восени 2020 р. – найбільш бідніша частина населення активно підтримувала «Опозиційну платформу “За життя”», а самоідентифікований середній клас голосував за «Слуг народу».

Ключові слова: соціально-політичні розмежування, електоральна поведінка, соціально-професійний розкол, соціально-класовий розкол, просторовий розкол, політичні інновації.

Вступ. Подальша демократизація українського суспільства, суттєва зміна балансу у відносинах «держава – місцева громада» та підготовка до конституційної реформи, що ставить за мету остаточно утвердити місцеве самоврядування як самостійний та впливовий суб'єкт політичного життя, ставить на порядок денний для науковців та практиків питання про комплексне дослідження мотивації електоральної поведінки на місцевих виборах та чинників, що впливають на голосування.

Водночас в Україні тривають процеси поглиблення соціальної нерівності, що трансформуються та набувають нових форм і масштабів, несумісних із новою, більш передовою й вимогливою масовою свідомістю та новими можливостями в інформаційній сфері.

Саме тому, вслід за С. Забродіним, ми розглядаємо соціально-політичні розмежування у двох вимірах. По-перше, як глибокий і тривалий поділ між різними соціальними групами на основі певного конфлікту, а по-друге – як відносно стабільний патерн політичної поляризації та електоральної поведінки, що виникає через відмінності у політичних цінностях та преференціях (Забродин, 2015: 146).

За таких теоретичних позицій місцеві вибори постають перед нами як процес своєрідного змагання великих соціальних груп, представники яких схильні підтримувати різних електоральних акторів, залежно від низки чинників, зокрема, соціально-професійного статусу, матеріального становища, місця проживання тощо. При цьому розмежування формуються як на вертикальному (між соціальними стратами), так і на горизонтальному (між поселенськими спільнотами) рівнях.

Ідею солідарного зі своєю соціальною групою (або експресивного) голосування вперше було висунуто П. Лазарсфельдом, а згодом вона знайшла розвиток у концепції соціальних кліважів С. Ліпсета і Ст. Роккана, розроблених на рубежі 1950–1960-х рр. (Ліпсет, 2004). Вони окреслили базову модель зв'язку між соціокультурним розвитком суспільства, формування соціально-політичних ідентичностей, політичних акторів та інститутів, виокремивши чотири розмежування, які визначили конфігурацію партійних систем західних країн: між центром і периферією, церквою і державою, містом і селом, власниками і робітниками.

Своєю чергою, С. Бартоліні і П. Майр визначають соціальні розмежування як «сили, що формують і обумовлюють електоральну поведінку» та включають до їхнього складу три елементи – емпіричний (описується у соціально-структурних термінах), нормативний (набір цінностей та переконань виборця) та організаційний (індивідуальний досвід політичної поведінки, зокрема, участі у виборах) (Bartolini, 1990). Наголос робиться на соціальній однорідності електоральних корпусів різних партій.

З точки зору А. Рьомелле, до соціально-політичних розмежувань входять структурні та сутнісні компоненти. До перших належать розділові (диференціація між соціальними групами), конфліктні (відчуття того, що саме відрізняє одну групу від іншої) та організаційні (структури, що виникають для відстоювання групових інтересів та цілей). Серед сутнісних складових, своєю чергою, виділяються соціальні та політичні конфлікти (Реммеле, 2004).

Розвиваючи цю ідею, О. Кнутсен та Е. Скарброу трактують соціально-політичне розмежування як структурно укорінений конфлікт, що містить деякий набір цінностей, «заморожених» в усталених соціальних структурах та інституціоналізований у певних партійних структурах та електоральних практиках (Knutsen, 1995).

Посткомуністичний транзит 1980–1990-х рр. викликав до життя нове бачення соціально-політичних розмежувань. Спираючись на емпіричний матеріал країн Східної Європи, Г. Кітчелт виділяє чотири фундаментальні протиставлення: авторитаризм – лібералізм, державність – національна ідентичність, минуле – майбутнє, бідні – багаті регіони (Стойко, 2016: 326). Також слід згадати наукові розвідки Д. Еванса та С. Уайтфілда, які намагалися виокремити вплив соціально-класових чинників на перебіг президентських виборів в Росії у 1990-ті рр. (Еванс, 2000).

Найпомітніший внесок у вивчення впливу соціально-політичних розмежувань на українські електоральні реалії зробили О. Вишняк (Вишняк, 2013 та 2014) та І. Бекешкіна (Бекешкіна, 2019). Також у цьому напрямку успішно працюють О. Шинкаренко (Шинкаренко, 2012), С. Нуждін (Нуждин, 2013) та А. Спренне (Спренне, 2017).

Разом з тим згадані дослідники зосереджуються переважно на загальнонаціональних процесах, практично не звертаючи увагу на регіональний рівень. Водночас, із поглибленням децентралізації, наростанням між- та внутрішньорегіональної соціальної нерівності, місцеві електоральні тенденції все більше відрізняються від загальноукраїнських, що підтвердили результати виборчої кампанії – 2020.

Основна частина. Мета статті – описати соціально-політичні розмежування, що впливають на голосування громадян на місцевих виборах.

З огляду на мету визначаються завдання дослідження:

- визначити різновиди соціально-політичних розмежувань, які проявляються в електоральній поведінці на місцевих виборах;
- проаналізувати відмінності у волевиявленні представників різних соціальних, професійних та поселенських груп;
- провести емпіричну верифікацію окремих положень соціологічного підходу до вивчення електоральної поведінки.

Емпіричною базою публікації стали матеріали соціологічних опитувань, проведених громадською організацією «Південноукраїнський гуманітарний альянс» за особистої участі автора, які раніше не публікувалися, зокрема, «екзит-пол» у м. Запоріжжя 31 жовтня 2010 р. (3 500 респондентів на 150 виборчих дільницях із фіксацією відповідей інтерв'юєром у опитувальному листі, рівень досяжності – 72%), «екзит-пол» у Запорізькій області 25 жовтня 2020 р. (2 000 респондентів на 50 виборчих дільницях із використанням методу «secret ballot», рівень досяжності – 79%), а також результати місцевих виборів 2015 та 2020 рр., що знаходяться у вільному доступі на офіційному веб-сайті Центральної виборчої комісії України (www.cvk.gov.ua).

Для емпіричного описання самооцінки матеріального становища використовувалася шкала із семи позицій, розроблена Інститутом соціології НАН України (Малиш, 2019: 221–222).

До складу працюючого населення віднесено осіб, які протягом останнього місяця мали постійну оплачувану роботу (зокрема, й ті, що перебували в оплачуваних відпустках), а до непрацюючого – пенсіонерів, студентів, домогосподарок, зареєстрованих безробітних, людей, у яких були лише випадкові, разові заробітки, а також респондентів, які не працювали та не мали жодних доходів.

Під час визначення «білих» та «синіх» комірців ми керувалися схемою класових категорій Дж. Голдторпа (Коваліско, 2007: 93). До першої групи ми включили представників «обслуговуючого класу» – керівників, менеджерів, посадовців і адміністраторів та кваліфікованих професіоналів у виробничій та соціально-культурній сферах, військовослужбовців та представників силових відомств, а до другої – службовців рутинної нефізичної праці, співробітників торгівлі та побутового обслуговування населення, кваліфікованих та некваліфікованих робітників. Певні дискусії може викликати віднесення до цієї страти приватних підприємців. З одного боку, вони мають формальний статус власника, а з іншого – в українських реаліях лєвова частка таких «бізнесменів» є єдиними найманими працівниками на своїх підприємствах або залучаються до роботи у великих компаніях для мінімізації податків.

Результати та їх обговорення. На основі узагальнення емпіричних даних та їхнього статистичного аналізу за допомогою пакету SPSS ми висунули гіпотезу про існування таких типів соціально-політичних розмежувань на місцевих виборах: соціально-професійне, класове, поселенське та просторове.

Можна погодитись із К. Калініним, що розвиненість соціально-професійного розмежування залежить, з одного боку, від попиту на класовий порядок денний, що виражається через суперечності у соціальних інтересах та міжкласових конфліктах, а з іншого – від політичної пропозиції, тобто наявності політичних сил, які готові агрегувати ці протиріччя у своїх програмах та привносити їх до актуального електорального виміру (Калінін, 2011: 25).

Разом з тим Г. Хейл довів, що вплив соціально-професійного розмежування на електоральну поведінку зростає з набуттям досвіду участі у демократичних виборах, а така ідентифікація більшою мірою притаманна прихильникам полярних політичних сил (Hale, 2006). Проте на практиці це часто спростовується успішними кампаніями популістських політсил, які діють за принципом «catch all» (наприклад, «Слуга народу»).

Порівняльні дослідження засвідчують, що професійний профіль населення доволі близький у всіх країнах Східної Європи і принципово відрізняється від розвинених західних країн. Так, співвідношення «білих комірців» (перші чотири категорії) і «синіх» (наступні п'ять) в Україні становить 40% до 60%, у Росії – 42% до 58%, у країнах Східної Європи – у середньому 35% до 65%, а на Заході – від 51% до 49% (Коваліско, 2012: 260). У той же час групи «професіоналів» (юристів, лікарів, викладачів вишів) у розвинених західних і пострадянських суспільствах значно відрізняються за рівнем доходів, престижу праці, владного статусу в суспільстві, внутрішньогрупової солідарності та здатності до спільних дій.

Відповідно, всі ці чинники значно впливають на голосування представників різних професійних категорій. Ще на початку 2000-х рр. наші дослідження під час парламентських марафонів фіксували загальну тенденцію – пенсіонери, різноробочі, дрібні службовці були більш схильні підтримувати ліворадикальні сили (Компартія, Соцпартія, блок Н. Вітренко), а представники більш високостатусних груп активніше віддавали голоси за національно-демократичну «Нашу Україну» та ліберальні, «брендові» партії (Команда озимого покоління, «Віче»). Проте з розвитком політичної та партійної систем та набуттям місцевими виборами окремої суб'єктності картина стала змінюватися.

Як приклад такої динаміки, проаналізуємо електоральний вибір людей різного фаху на місцевих виборах восени 2010 та 2020 рр. Незважаючи на десятирічний інтервал, революцію та війну, вони були досить схожими за своїм контекстом та значенням для урядуючих політиків. Як для «регіоналів», так і для «слуг народу» це була можливість поширити свою владу від Банкової та Грушевського до найменшого містечка. Але якщо в Януковича вийшло скористатись цим шансом, то у Зеленського – ні.

Таблиця 1

**Особливості голосування представників різних соціально-професійних груп
на місцевих виборах 31 жовтня 2010 р. (у відсотках від кожної групи)**

Політична партія	«Білі комірці» (N=920)	«Сині комірці» (N=1011)	Працюючі (N=1931)	Непрацюючі (N=1493)	По масиву (N=3436)
Партія регіонів	33,7	30,0	31,3	36,7	33,5
«Батьківщина»	25,2	28,8	27,1	19,9	24,2
«Сильна Україна»	7,6	7,6	7,6	4,8	6,5
КПУ	6,4	6,1	6,2	13,3	9,3
«Фронт змін»	5,2	5,4	5,3	4,3	5,0

Аналізуючи дані таблиці, враховуючи обсяг груп спостереження, можна говорити про наявність певних статистично значимих відмінностей між «білими» та «синіми» комірцями у голосуванні за Партію регіонів та ВО «Батьківщина», що займало нішу головної демократичної опозиції. Основна причина вищої підтримки «біло-синіх» у першій когорті – адмінресурс, адже лівова частка «білих комірців» – це працівники бюджетної сфери, які в умовах жорсткого пресингу боялися зізнатися інтерв'юєру, що голосували не за владу.

Однак набагато глибші відмінності бачимо між працюючими та непрацюючими респондентами, адже у цьому випадку до аналізу також включаються непрацюючі пенсіонери, безробітні та домогосподарки. При цьому населення, не зайняте у народному господарстві, виявилось найбільш консервативним. Загалом прояви соціально-професійного розколу у 2010 р. були досить значними та відзначалися майже по всіх фаворитах виборчих змагань.

За десять років ми побачили дещо іншу історію. Електоральні симпатії різних професійних когорт цього разу відрізнялися значно менше, ніж електоральний вибір працюючого та непрацюючого населення.

Таблиця 2

**Особливості голосування представників різних соціально-професійних груп
на місцевих виборах 25.10.2020 (у відсотках від кожної групи)**

Політична партія	«Білі комірці» (N=449)	«Сині комірці» (N=446)	Працюючі (N=894)	Непрацюючі (N=738)	По масиву (N=1753)
Опозиційна платформа «За життя» (ОПЗЖ)	15,6	12,1	14,0	28,2	20,2
Слуга народу	23,6	31,3	28,0	22,4	25,8
Європейська солідарність («ЄС»)	10,3	6,5	8,9	7,0	8,4
Партія «Опозиційний блок» (Опоблок)	6,9	6,7	6,8	7,3	6,5
Партія «За майбутнє»	8,2	8,7	8,5	5,1	6,9
ВО «Батьківщина»	6	3,6	4,8	5,1	5,0
Партія В. Буряка «Єднання» (партія Буряка)	8,3	7,1	7,7	8,9	8,8

Особливо відчутно це проявилось у протистоянні між фаворитами – ОПЗЖ та «Слугою народу». Також, якби на дільниці прийшли лише люди, які виключені з економічної діяльності, до нового складу обласної ради з високою ймовірністю не потрапили би «Батьківщина» та «За майбутнє».

Проте варто згадати, що склад різних професійних груп є доволі неоднорідним. Як відзначає Н. Коваліско, має місце горизонтальна гендерна асиметрія, вертикальна сегрегація, відмінності за віковим та поселенським профілем (Коваліско, 2012: 265–266). Все це також опосередковано детермінує електоральну поведінку.

Наступний зріз – соціально-класовий – є набагато більш проблемним та потребує додаткових пояснень. Адже фактично ми аналізуємо емпіричні дані, які стосуються насамперед матеріальної спроможності респондентів, того, як вони співвідносять свої доходи та можливості задоволення побутових потреб. Але за умови такого розгляду лишаються осторонь класичні класові індикатори – професія, влада, освіта та престиж, визначені ще М. Вебером. Також статусна самоідентифікація часто не відповідає реальному розподілу економічних ресурсів. Тим не менш, незважаючи на дискусивність, цей показник має право на існування та вказує на реальні відмінності у волевиявленні.

Як бачимо, найбільшою мірою цей розкол впливав на рівень електоральної підтримки комуністів, які традиційно займали протестну нішу, а також «Сильної України», що позиціонувалася як партія середнього класу. Певною мірою цей чинник позначився на симпатіях до «Батьківщини», але ніяк не вплинув на позиції правлячої тоді Партії регіонів.

Проте вже за десять років саме майновий стан став важливою детермінантою волевиявлення на користь однієї з ідейних правонаступниць Партії регіонів – «Опозиційної платформи “За життя”».

Таблиця 3

Особливості голосування респондентів із різною самооцінкою матеріального становища на місцевих виборах 31 жовтня 2010 р. (у відсотках від кожної групи)

Політична партія	Бідні (N=523)	Нижче середнього (N=1224)	Середній (N=1685)	По масиву (N=3436)
Партія регіонів	33,5	32,9	33,2	33,5
«Батьківщина»	20,8	22,6	26,5	24,2
«Сильна Україна»	3,4	6,4	11,4	6,5
КПУ	14,5	10,5	6,6	9,3
«Фронт змін»	3,2	5,3	5,3	5,0

Таблиця 4

Особливості голосування респондентів із різною самооцінкою матеріального становища на місцевих виборах 25 жовтня 2020 р. (у відсотках від кожної групи)

Політична партія	Бідні (N=682)	Нижче середнього (N=473)	Середній (N=427)	По масиву (N=1753)
ОПЗЖ	28,9	18,8	8,8	20,2
Слуга народу	21,7	30,2	28,8	25,8
ЄС	6,0	5,9	13,2	8,4
«Опозиційний блок» (Опоблок)	5,0	7,4	5,4	6,5
«За майбутнє»	5,6	8,5	6,8	6,9
ВО «Батьківщина»	5,3	4,7	4,6	5,0
Партія Буряка	7,9	7,6	8,2	8,8

Як і десять років тому, простежується чітка закономірність – чим гірше живе людина, тим вища ймовірність, що вона віддасть голос за умовних «проросійських консерваторів», що посіли світоглядно-ідеологічну нішу, яку раніше займали «регіонали» та комуністи. І навпаки – чим краще у запоріжців ішли справи, тим очочіше вони ставали на бік умовно ліберальної та проєвропейської «Євросолідарності».

Термін «умовні» тут і надалі ми вживаємо зовсім не випадково, адже електоральне позиціонування політичних суб'єктів не має нічого спільного ані з їхніми реальними програмами дій на місцях, ані з поточною політичною практикою. Наприклад, лише через півроку після місцевих виборів – 2020 у Запорізькій міській раді було створено широкую антимерську коаліцію у складі ЄС, ОПЗЖ, Слуги народу та навіть партії Шарія.

З огляду на теорію політичної модернізації С. Хантингтона особливого значення набувають просторове та поселенське розмежування (Хантингтон, 2004: 282–284). На думку вченого, міська громада формує сучасний уклад життя й тип суспільства. Чим менше жителів сіл і більше міських мешканців, тим більшою мірою традиційні спільноти витісняються сучасним суспільством. Очевидно, що за такою логікою, чим більше урбанізована місцевість, тим вищою має бути підтримка нових, «нетрадиційних» для певної території політичних сил.

Таблиця 5

Особливості голосування представників різних поселенських спільнот на місцевих виборах 25 жовтня 2015 р. (у відсотках від кожної групи)

Політична партія	Міста обласного значення	Малі міста	Селища та села	По області в цілому
Партія «Опозиційний блок» (Опоблок)	25,2	32,1	31,3	27,5
Блок Петра Порошенка «Солідарність» (БПП)	11,8	16,0	14,1	12,7
Партія «Наш край»	9,2	10,3	10,8	9,8
ВО «Батьківщина»	7,9	8,0	8,4	8,0
Партія «Українське об'єднання патріотів» (УКРОП)	8,8	4,4	3,5	6,9
Радикальна партія Олега Ляшка (РПЛ)	5,7	7,5	6,6	6,1
Об'єднання «Самопоміч»	7,7	2,9	2,4	5,8
Партія «Нова політика»	7,6	1,6	1,2	5,3

Наведені дані повністю підтверджують міркування С. Хантингтона, адже на полі інноваторів у 2015 році грали новачки виборчих перегонів УКРОП та «Самопоміч». Найбільшу кількість голосів вони зібрали у Запоріжжі, Мелітополі та Енергодарі. У той же час Опоблок, що апелював до колишнього виборця Партії регіонів, користувався набагато більшою популярністю у містечках та селах. Тут напрошуються паралелі ще з президентськими виборами 2004 року – умовно «помаранчевий» обласний центр та «біло-сині» території навколо.

За п'ять років електоральна карта області зазнала значних змін, що потребують додаткових пояснень.

Таблиця 6

Особливості голосування представників різних поселенських спільнот на місцевих виборах 31 жовтня 2020 р. у Запорізькій області (у відсотках від тих, хто взяв участь у голосуванні)

Політична партія	Міста обласного значення	Малі міста	Селища та села	По області в цілому
ОПЗЖ	20,1	22,1	23,7	21,4
Слуга народу	16,2	16,6	19,4	17,3
ЄС	11,6	6,5	3,9	8,7
Опоблок	5,8	8,3	8,9	7,0
За майбутнє	5,4	6,5	8,3	6,4
Батьківщина	4,5	7,6	6,5	5,4
Партія Буряка	10,0	1,3	4,3	7,5

По-перше, основна проросійська сила набрала на селі приблизно на чверть більше, аніж у містах. По-друге, втративши статус «партії влади», «ЄС» втратила і весь той адміністративний вплив, який п'ять років тому був у глибинці. Імовірно, частково цим скористалися «слуги», що змогли залучити на свій бік частину впливових «лідерів думок». По-третє, новачки виборів обрали різні аудиторії – «За майбутнє» фактично змогла потрапити до облради завдяки сільському виборцю, а ось партія Буряка завдячує своїм успіхом виключно жителям обласного центру.

Просторове розмежування тісно пов'язане із поселенським, що описується у теорії дифузії інновацій. Цей підхід сягає корінням світо-системного аналізу І. Валлерстайна та розглядає інновацію як особливий тип комунікації, в якому передача повідомлення стосується нової ідеї (Шамота, 2001: 290). У цьому випадку дуже важливо визначити, хто з електоральних акторів у конкретному політичному та соціальному контекстах є носіями цих нових, прогресивних ідей.

Також, перш ніж переходити до аналізу даних, варто зробити методологічне уточнення. До категорії «центр» ми відносимо Запоріжжя, до «напівпериферії» (або центрів другого порядку) – колишні міста обласного значення Мелітополь, Бердянськ, Токмак та Енергодар, до «периферії» – решту населених пунктів області.

Таблиця 7

Особливості голосування по різних територіях на місцевих виборах 25 жовтня 2015 р. у Запорізькій області (у відсотках від тих, хто взяв участь у голосуванні)

Політична партія	Центр	Напівпериферія	Периферія	По області в цілому
Опоблок	22,9	30,7	32,9	27,5
БПП	11,1	13,2	15,3	12,7
Наш край	8,3	11,3	11,3	9,8
Батьківщина	7,9	8,0	8,4	8,0
УКРОП	10,9	4,1	4,4	6,9
РПЛ	5,8	5,5	6,8	6,1
Самопоміч	8,1	7,0	5,2	5,8
Нова політика	10,2	1,7	1,7	5,3

Загалом, ідея поширення нових політичних концептів від центру до периферії знаходить емпіричні підтвердження. Натомість «застарілі» ідеології та практики все ще зберігають вплив на периферії. Яскравий приклад – Опоблок, який максимально консолідував колишній сільський електорат Януковича. А ось ультраліберальний та гіперпатріотичний УКРОП не зміг достукатись до сердець жителів малих міст та селян, чого не скажеш про відверто популістську політсилу Олега Ляшка.

Загалом, сільський виборець міг би сформувати зовсім інший склад регіонального парламенту, в якому не було б «Нової політики», УКРОПа та, швидше за все, і Самопоміч.

Уже за п'ять років таким прикладом своїх земляків надихнулися виборці обласного центру (щоправда, за найнижчої в історії незалежної України явки).

Таблиця 8

Особливості голосування по різних територіях на місцевих виборах 25 жовтня 2020 р. у Запорізькій області (у відсотках від тих, хто взяв участь у голосуванні)

Політична партія	Центр	Напівпериферія	Периферія	По області в цілому
ОПЗЖ	16,7	25,9	23,4	21,3
Слуга народу	17,3	14,4	18,9	17,3
ЄС	13,4	8,6	4,4	9,4
Опоблок	4,1	8,6	8,8	7,0
За майбутнє	3,0	9,4	8,0	6,4
Батьківщина	4,2	5,0	6,7	5,8
Партія Буряка	15,0	1,6	3,7	7,4

Результати виборів свідчать, що запоріжці обрали до обласного представницького органу кандидатів лише від чотирьох партій, а формат коаліції та поточні політичні розклади були б зовсім іншими, аніж зараз. Суттєві відмінності у рівні підтримки (на понад 50%) цього разу зафіксовано по 5 із 7 переможців виборів, найбільша різниця між центром та периферією – у Опоблоку та «За майбутнє».

Таким чином, у процесі поглиблення децентралізації та зростання географічних відмінностей у активності виборців відбувається подальше зростання впливу просторового чинника на підсумки виборів.

Висновки. У ході нашого дослідження було повністю досягнуто його мети та виконано поставлені завдання.

По-перше, за результатами аналізу емпіричного матеріалу визначено чотири типи соціально-політичних розмежувань, що впливають на голосування людей на місцевих виборах: соціально-професійне, класове, поселенське та просторове. За умов високої фрагментованості та атомізованості соціальної структури сучасного українського суспільства існує значний дисбаланс електоральної поведінки по кожному із цих векторів, який значно поглиблюється через реформування виборчої системи та появу регіональних політсил. Кожен із визначених розколів, з одного боку, окреслює межі певних цільових регіональних аудиторіє різних електоральних суб'єктів (як правило за територіальною ознакою), а з іншого – підтверджує та закріплює певні національні тенденції диференціації політичних симпатій.

По-друге, нами визначено, що електоральна поведінка представників різних соціальних груп трансформується від виборів до виборів. Наприклад, за професійним критерієм найстабільніші відмінності відзначаються між працюючим та непрацюючим населенням, у той час як диференціація волевиявлення «білих» та «синіх» комірців є досить ситуативною та більшою мірою характерна для великих партійних проєктів. Водночас класичні роканівські «кліважі» найяскравіше проявились восени 2020 року – найбідніша частина населення активно підтримувала ОПЗЖ, а самоідентифікований середній клас голосував за «Слуг народу». Набагато складніше походження мають поселенський та просторовий розколи, які тісно пов'язані з різноманітністю регіонального політикуму, можливостями для вільної електоральної комунікації та агітації, а також присутністю потужних локальних фінансово-промислових угруповань, що інкорпорують певні партійні франшизи.

По-третє, результати нашого дослідження підтвердили широкі можливості для верифікації соціологічного підходу під час опису електоральної поведінки наших земляків. Серед емпіричних індикаторів можна визначити соціально-професійну категорію («білі» та «сині» комірці) або групу за зайнятістю (працюючі та непрацюючі), тип населеного пункту (великі, малі міста, селища та села), локалізацію в регіональному політичному просторі (центр, напівпериферія та периферія). Водночас кожен із них потребує додаткового методологічних уточнень відповідно до поточного суспільно-політичного контексту. Наприклад, нові політсили, орієнтовані на міський середній клас, імовірно, знайдуть вищу підтримку в обласних та районних центрах, а партії, які спираються на великих землевласників та орендарів, наберуть більше голосів у невеликих селах, подалі від магістральних трас та великих міст.

Серед перспектив наукових розвідок у цьому напрямку – вдосконалення дослідницького інструментарію, визначення впливу етнічних та конфесійних чинників на локальне волевиявлення громадян та побудова просторових моделей диференціації електоральних симпатій.

Список використаних джерел:

1. Бекешкіна І. Україна передвиборча і післявиборча: реалії громадської думки та перспективи соціальних трансформацій в Україні. *Соціальні виміри суспільства*. Збірник наукових праць. 2019. Вип. 11 (22). С. 9–19.
2. Вишняк О.І. Динаміка потенційного та реального електорату України на парламентських та президентських виборах: 1994–2012. *Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг* / За ред. д. ек. наук В. Ворони, д. соц. наук М. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2013. С. 23–40.
3. Вишняк О.І. Динаміка структури електорального поля України на президентських та парламентських виборах (1994–2012). *Українське суспільство 1992–2014. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг* / За ред. д. ек. наук В. Ворони, д. соц. наук М. Шульги. Київ : ІС НАН України, 2014. С. 228–249.
4. Забродін С.І. Аналітичний потенціал теорій соціально-політичних розмежувань при визначенні сегментарних відмінностей у ході структурування електорального простору в сучасній Україні. *Грані*. 2015. № 2. С. 145–152.
5. Калинин К.О. Эволюция социально-профессионального размежевания в России (1993–2007): теория, методология, измерение. *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*. 2011. Вып. 1. С. 24–43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-sotsialno-professionalnogo-razmezhvaniya-v-rossii-1993-2007-gg-teoriya-metodologiya-izmerenie/viewer> (дата звернення: 16 липня 2021 р.)
6. Коваліско Н.В. Основи соціальної стратифікації : навчальний посібник. Львів : Магнолія 2006, 2007. – 328 с.
7. Коваліско Н.В. Специфіка соціально-професійної структури сучасного українського суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2012. Вип. 1. С. 255–267.
8. Липсет С.М. Структуры размежеваний, партийные системы предпочтения избирателей. Предварительные замечания. Пер с англ. *Политическая наука*. 2004. № 4. С. 204–234. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/struktury-razmezhvaniy-partiynye-sistemy-i-predpochteniya-izbirateley-predvaritelnye-zamechaniya-perevod> (дата звернення: 21 липня 2021 р.)
9. Малиш Л. Принципи та правила вимірювання структурних нерівностей у соціології : монографія. Київ : НаУКМА, 2019. 370 с.
10. Нуждін С.С. Соціологічні традиції в дослідженні електоральної поведінки. Огляд основних моделей електоральної поведінки. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 19. С. 42–50.

11. Ремелле А. Структура размежевания и партийные системы в Восточной и Центральной Европе. Пер. с нем. *Политическая наука*. 2004. № 4. С. 30–50. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/struktura-razmezhvaniy-i-partiynnye-sistemy-v-vostochnoy-i-tsentralnoy-evrope/viewer>, (дата звернення: 20 липня 2021 р.)
12. Спренне А. Соціологічні теорії політичної поведінки в аналізі впливу релігії на політику. *Соціологічні студії*. 2017. № 1. С. 12–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2017_1_4 (дата звернення: 18 липня 2021 р.)
13. Стойко О.М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2016. 416 с.
14. Шинкаренко О.Є. Особливості формування соціально-статусної моделі електоральної поведінки людей за умов перехідного суспільства. *Грані*. 2012. № 1 (81). С. 138–140.
15. Эванс Д., Уайтфилд С. Социально-классовый фактор политического поведения россиян. Пер с англ. *Социс*. 2000. № 2. С. 39–51.
16. Хантингтон С. Политический порядок в меняющемся обществе. Пер с англ. В. Рокитянского. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
17. Bartolini, Stefano and Peter Mair. 1990. Identity, Competition, and Electoral Availability. Cambridge: Cambridge University Press. 308 p.
18. Knutsen O. Cleavage Politics. The Impact of Values / J.W. van Deth, E. Scarbrough (eds.). Oxford: Oxford University Press, 1995. P. 492–523.
19. Hale H. Why Not Parties? Electoral Markets, Party Substitutes, and Stalled Democratization in Russia. *Comparative Politics*. 2005. Vol. 37. № 2. P. 147–166. doi.org/10.2307/20072880

References:

1. Bekeshkina I. (2019). Ukraina peredvyborcha i pislia vyborcha: realii hromadskoi dumky ta perspektyvy sotsialnykh transformatsii v Ukraini. *Sotsialni vymiry suspilstva. Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 11 (22). P. 9–19. [in Ukrainian].
2. Vyshniak O.I. (2014). Dynamika struktury eklektoralnogo polia Ukrainy na prezydentskykh ta parlamentskykh vyborakh (1994–2012). *Ukrainske suspilstvo 1992–2014. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichni monitorynh / Za red. d. ek. nauk V. Vorony, d. sots. nauk M. Shulhy*. Kyiv : IS NAN Ukrainy. P. 228–249. [in Ukrainian].
3. Vyshniak O.I. (2013). Dynamika potentsiinoho ta realnogo eklektoratu Ukrainy na parlamentskykh ta prezydentskykh vyborakh: 1994–2012 . *Ukrainske suspilstvo 1992–2013. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichni monitorynh / Za red. d. ek. nauk V. Vorony, d. sots. nauk M. Shulhy*. Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. P. 23–40. [in Ukrainian].
4. Zabrodin S.I. (2015). Analitichnyi potentsial teorii sotsialno-politychnykh rozmezhuvan pry vyznachenni sehmentarnykh vidminnostei u khodi strukturuvannia eklektoralnogo prostoru v suchasni Ukraini. *Hrani*. № 2. P. 145–152. [in Ukrainian].
5. Kalynyn K.O. (2011). Evoliutsiia sotsialno-professionalnogo razmezhvaniia v Rossii (1993–2007): teoriia, metodolohiia, yzmerenie. *Monitorynh obshchestvennogo mneniia: ekonomicheskie y sotsialnye peremeny*. 2011. Vyp. 1 P. 24–43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-sotsialno-professionalnogo-razmezhvaniia-v-rossii-1993-2007-gg-teoriia-metodologiia-izmerenie/viewer> (data zvernennia: July 16, 2021)
6. Kovalisko N.V. (2007). *Osnovy sotsialnoi stratifikatsii: navchalnyi posibnyk*. Lviv: Mahnolliia 2006. 328 p. [in Ukrainian].
7. Kovalisko N.V. (2012). Spetsyfika sotsialno-profesiinoi struktury suchasnogo ukrainskoho suspilstva. *Naukovi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia ekonomichna*. Vyp. 1. P. 255–267. [in Ukrainian].
8. Lypset S.M. (2004). Struktui razmezhvaniy, partyinij systemij predpochteniya yzbyratelei. *Predvartelnye zamechaniia*. Per s anhl. *Polytycheskaia nauka*. № 4. P. 204–234. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/struktury-razmezhvaniy-partiynnye-sistemy-i-predpochteniya-izbirateley-predvaritelnye-zamechaniya-perevod> (data zvernennia: July 21, 2021) [in Russian].
9. Malys L. (2019). Pryntsypy ta pravyla vymyriuvannia strukturnykh nerivnostei u sotsiolohii: monohrafiia. Kyiv : NAUKMA. 370 p. [in Ukrainian].
10. Nuzhdin S.I. (2013). Sotsiolohichni traditsii v doslidzhenni eklektoralnoi povedinky. *Ohliad osnovnykh modelei eklektoralnoi povedinky. Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky*. Vyp. 19. P. 42–50. [in Ukrainian].
11. Remelle A. (2004). Struktura razmezhvaniia y partyinij systemij v Vostochnoi y Tsentralnoi Evrope. Per. s nem. *Polytycheskaia nauka*. № 4. P. 30–50. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/struktura-razmezhvaniy-i-partiynnye-sistemy-v-vostochnoy-i-tsentralnoy-evrope/viewer>, (data zvernennia: July 20, 2021) [in Russian].
12. Sprene A. (2017). Sotsiolohichni teorii politychnoi povedinky v analizi vplyvu relihii na polityku. *Sotsiolohichni studii*. № 1. P. 12–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2017_1_4 (data zvernennia: July 18, 2021) [in Ukrainian].
13. Stoiko O.M. (2016). Transformatsiia politychnykh instytutiv u suchasnykh perekhidnykh suspilstvakh : monohrafiia. Kyiv : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 416 p.
14. Khantyhton S. (2004). Polytycheskyi poriadok v meniaiushchemsia obshchestve. Per s anhl. V. Rokytianskoho. Moskva : Prohress-Traditsiia, 2004. 480 p. [in Russian].
15. Shynkarenko O.I. (2012). Osoblyvosti formuvannia sotsialno-statusnoi modeli eklektoralnoi povedinky liudei za umov perekhidnogo suspilstva. *Hrani*. № 1 (81). P. 138–140. [in Ukrainian].
16. Evans D., Uaitfyld S. (2000). Sotsialno-klassovi faktor polytycheskoho povedeniia rossyian. Per s anhl. *Sotsys*. № 2. P. 39–51. [in Russian].
17. Bartolini, Stefano and Peter Mair. 1990. Identity, Competition, and Electoral Availability. Cambridge: Cambridge University Press. 308 p.
18. Knutsen O. Cleavage Politics. The Impact of Values / J.W. van Deth, E. Scarbrough (eds.). Oxford : Oxford University Press, 1995. P. 492–523.
19. Hale H. Why Not Parties? Electoral Markets, Party Substitutes, and Stalled Democratization in Russia. *Comparative Politics*. 2005. Vol. 37. № 2. P. 147–166. – doi.org/10.2307/20072880